

De Fransschrijvende Vlamingen als cultuurdeseem

VIC NACHTERGAELE

“Verhaeren behoort U, Fransschrijvende Vlamingen, Fransschrijvende Belgen. Maar hij behoort ook ons, en in geen mindere mate, die in de taal schrijven van het volk dat ons hier omringt.”

K. Van de Woestijne, *Emile Verhaeren*¹

Wie enigszins met de geschiedenis van de Franse letteren in België vertrouwd is, weet ongetwijfeld auteurs als André Van Hasselt, Charles De Coster, Emile Verhaeren, Georges Rodenbach, Maurice Maeterlinck, Fernand Crommelinck, Michel de Ghelderode, Suzanne Lilar of Paul Willems te situeren. Merkwaardig: het zijn allemaal Fransschrijvende Vlamingen. Het feit dat ze, althans hier, bekendheid genieten bewijst dat de Franstalige literatuurhistorici van bij ons nooit een soort ostracisme hebben gepleegd tegenover deze Fransschrijvende Vlamingen. Deze open houding staat in schril contrast tot die van de meeste literatuurhistorici uit Frankrijk. Onze eigen historici zouden we er veeleer van kunnen verdenken een beetje te inhelig geweest te zijn door de Fransschrijvende Vlamingen probleemloos binnen te rijven in de Franse letteren.² Voor de literatuurhistorici uit Frankrijk ligt de zaak anders: zij hebben pas heel recentelijk oog gekregen voor het geheel van *les lettres françaises de Belgique*. Maar ik wil het hier niet hebben over de vraag hoe onze auteurs in Frankrijk worden onthaald en gewaardeerd. Wel zou ik willen aantonen dat, al worden de Fransschrijvende Vla-

1. In *Verzameld Werk van Karel Van de Woestijne*, Brussel, 1948-1950, deel 6, p. 28. Oorspronkelijk in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 1 augustus 1922.

2. De lezing die Prof. em. R. Mortier op 16 november 1995 gaf over de Franse letteren in België, naar aanleiding van de vijfenzeventigste verjaardag van de *Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises*, bewees nogmaals dat hij en zijn collega's de produktie van de Fransschrijvende Vlamingen zonder meer in hun patrimonium opnemen.

mingen terdege erkend in België, zij ten onrechte *zonder meer* tot de Franse literatuur van België worden gerekend.

Ik zie minstens twee goede redenen waarom de literaire produktie van Fransschrijvende Vlamingen niet zomaar tot de Franse letteren van België kan worden gerekend. Vooreerst bestaat er wel een Belgische literatuur in het Frans, duidelijk af te bakenen van de literatuur van de francofonie? De literatuurhistorici bij ons hebben tot voor kort deze vraag nooit expliciet gesteld. Zij gingen er zonder meer van uit dat de Franstalige literaire produktie in België een autonoom en zelfstandig functionerend geheel vormt. Dit a priori volgt natuurlijk spontaan uit de conjunctie van twee duidelijke begrippen: een taal, in casu het Frans, en een staat, in casu België. Deze twee evidente afbakeningen lijken het onderzoeksdomein van “de Franse literatuur in België” perfect te begrenzen. Maar het is duidelijk dat men de geschiedenis van onze nationale Franse letteren niet kan schrijven zonder oog te hebben voor de Franse literatuur in Frankrijk. Onze Belgische Franse letteren kunnen alleen maar exact beschreven worden in hun evolutie en hun originaliteit als men ze plaatst tegen de achtergrond van de literatuur in Frankrijk zelf. Wij moeten dus alvast even over het nationale muurtje heen kijken.

Ten tweede: de Fransschrijvende Vlamingen werden ten onrechte *zonder meer* bij de Franse literatuur van België gerekend. Het ligt nochtans voor de hand dat de sfeer waarin deze verfranse Vlamingen opgroeiden, al was de voertaal in hun familie Frans, een Vlaamse sfeer was, dat de zeden en gebruiken van hun dorp of stadje Vlaams waren, doordrenkt met Germaanse sagen en geritmeerd volgens de Rooms-katholieke feesten. Via meiden, knechten, schoolvriendjes en speelkameraadjes hadden ze contact met het patrimonium van Vlaamse aftelrijmpjes, volksliedjes en volksverhalen. Deze Vlaamse en Germaanse achtergrond speelt ongetwijfeld mee in de verbeeldingswereld van onze Fransschrijvende Vlamingen, vanaf Emile Verhaeren, over Georges Rodenbach, Franz Hellens, Michel de Ghelderode en Marie Gevers tot Suzanne Lilar en Paul Willems. Het is dus logisch dat ook in hun creatief proces deze Fransschrijvende Vlamingen niet konden ontsnappen aan een zekere confrontatie met het culturele, artistieke en literaire leven dat zich rondom hen in het Nederlands (of het Vlaams) afspeelde. Wie de geschiedenis schrijft van de Franse letteren in België, zal dus ook over het binnenlandse taalmuurtje moeten kijken. Onbewust misschien hebben de Franstalige literatuurhistorici bij ons zich even *hautain* gedragen tegenover de Nederlandstalige letteren van eigen bodem als de historici uit Frankrijk tegenover de Franse letteren van de kleine Belgische buur.

Een voorbeeld. Gustave Charlier, professor aan de ULB voor en na de Tweede Wereldoorlog, is de auteur van een magistraal werk over de Franse literatuur in België

tussen 1815 en 1850, dat hij de titel meegaf: *Le mouvement romantique en Belgique*.³ Charlier pretendeert dus blijkbaar *het* romantisme in *heel België* te bespreken. Welnu, in de duizend bladzijden van zijn boek vinden we hooguit twintig regels over de literatuur in het Nederlands uit die tijd. Bovendien heeft hij het dan nog uitsluitend over Hollandse auteurs die in het Frans waren vertaald. En zeggen dat precies in die jaren 1815-1850 de moderne Vlaamse literatuur gestalte krijgt, met Jan Frans Willems, Henri Conscience en kanunnik Jan Baptist David. Door dit ostracisme van een belangrijk deel van het literaire leven in België ontgaat hem een essentiële vaststelling – die hij nochtans graag geformuleerd zou hebben –: dat precies in de periode die hij bestudeert er een ware ‘Belgische’ literatuur bestond, die zich zowel in het Frans als in het Nederlands manifesteerde, geïnspireerd door dezelfde (Franse) modellen en beziel met eenzelfde patriottisch ideaal.⁴

Dit voorbeeld toont aan dat de geschiedenis van de literatuur in België dringend herschreven moet worden vanuit het inzicht dat, minstens vanaf 1830 en zeker tot de Eerste Wereldoorlog, er een intense, zoniet intieme wisselwerking heeft bestaan tussen de twee nationale literaturen. Deze kritische bemerking geldt ten andere ook de geschiedschrijvers van de Nederlandse letteren die even naïef de relaties met de Franse letteren verdonkeremanen. De vermaarde Gerard Knuvelder bijvoorbeeld houdt niet in het minst rekening met de impulsen die de Franse letterkunde uit de Lage Landen gegeven hebben aan de Nederlandse.⁵

Alleen in dit kader zullen de Fransschrijvende Vlamingen dan ook in een nieuw en juister daglicht komen te staan, als de *go-between*s tussen de twee culturele patrimonía. Soms leverden ze literaire modellen en esthetische concepten aan hun Nederlandsschrijvende collega’s; soms brachten ze, vanuit hun Vlaamse origine, nieuwe accenten aan in de Franse literatuur; maar steeds zijn zij in een of andere mate desam geweest in de cultuur van dit land.

Laten we wat dieper ingaan op deze wisselende verhouding tussen onze Nederlands- en Fransschrijvende auteurs. Grosso modo kunnen we vier periodes onderscheiden: de romantische periode tussen 1815 en 1880, de naturalistisch-symbolistische

3. G. Charlier, *Le mouvement romantique en Belgique, 1815-1850*, Bruxelles, s.d.; heruitgave Bruxelles, 1959.

4. Zie V. Nachtergaele, *Roman historique et identité nationale*, in Hans-Joachim Lope (ed.), *L'écrivain belge devant l'histoire*, Colloque international organisé à l'Université de Marburg en 1990, Frankfurt, 1993, p. 9-23.

5. G. Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde van de aanvang tot heden*, 4 delen, 7de druk, 1948-1953, Antwerpen-'s Hertogenbosch, 1979.

periode tussen 1880 en 1914, het Interbellum en de generatie na de Tweede Wereldoorlog.

In den beginne was er ... de Franse Revolutie. Zij predikte de Vrijheid, wat haar en de Franse keizer Napoleon I niet belette onze contreien te bezetten en manu militari te verfransen. De ironie van de geschiedenis wil nu dat bij ons de weerstand tegen de verfransing zou ontstaan, precies in naam van de Vrijheid, van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren door Frankrijk gepredikt ... Let wel: 'verfransing' is in deze context niet zozeer te begrijpen als het opdringen van de Franse taal, maar wel als het opdringen van een als zedeloos, goddeloos en republikeins ervaren regime, geïnspireerd door de verfoeide Franse Revolutie. Maar dit zal de Belgische auteurs nochtans niet beletten zich van de literaire vormen te bedienen die toen in zwang waren in Frankrijk: de historische roman en de geschiedschrijving. Het prestige van de Franse cultuur was immers universeel. Deze paradoxale situatie leidde tot een bevreemdend fenomeen: onze literatuur uit de jaren 1830 tot 1880, zowel in het Frans als in het Nederlands, beriep zich uitgerekend op het Vlaamse element van de jonge would-be natie om haar legitimiteit, haar politiek bestaansrecht, en haar onafhankelijkheid te staven, alhoewel deze jonge Belgische staat zo goed als eentalig Frans was in zijn officiële organen. Of anders gesteld: de culturele weerstand tegen het moreel perverse en politiek agressieve Frankrijk gebeurde hoofdzakelijk in het Frans en steeds volgens de heersende Franse literaire modellen.

Concreet betekent dit dat de historische romans en de geschiedenisboeken uit deze jaren systematisch het nationale verleden verheerlijken. Dat is normaal, maar wonderlijk is wel dat dit verleden zo goed als exclusief het Vlaamse verleden betreft. Dit geldt voor quasi alle in het Frans geschreven werken, maar heel bijzonder voor de werken van onze Fransschrijvende Vlamingen. In 1827 vinden we de eerste historische roman, met de betekenisvolle titel: *Le gueux de mer ou La Belgique sous le duc d'Albe*, van de hand van de Bruggeling Henri Moke.⁶ Met de figuur van de Vlaamse watergeus wil H. Moke een cruciale periode uit onze 'Belgische' geschiedenis oproepen: die van de weerstand tegen de Spaanse heersers uit de zestiende eeuw. Dat die nationale weerstand geïncarneerd wordt in een Vlaamse watergeus is echt geen toeval. Het jaar daarop immers zorgde dezelfde H. Moke reeds voor een soort vervolg: *Le gueux des bois ou Les patriotes belges de 1566*.

6. Henri Moke (1803-1862), geboren in Le Havre, auteur van meerdere historische romans gesitueerd in Vlaanderen (*Philippine de Flandre*, Paris, 1830; *Hermann ou la civilisation et la barbarie*, Paris, 1832; onder de schuilnaam Ph. Guillaume, *Le Greffier de Boschem*, Anvers, 1858 enz.).

Weer vinden we de associatie van een stuk ‘Belgische’ geschiedenis (*Les patriotes belges*) en een ‘Vlaamse’ locatie (*Le gueux des bois*). Ook bij de andere romanciers uit die dagen vinden we steeds de verwijzing naar het Vlaamse verleden. De titels van de historische romans van de Gentenaar Jules de Saint-Genois spreken voor zichzelf: *Hembyse, Histoire gantoise de la fin du XVIe siècle* (1835), *Le château de Wildenborg ou les mutinés du siège d’Ostende* (1846), *La cour du duc Jean IV, Chronique brabançonne, 1418-1421* (1837). Van de Antwerpenaar Félix Bogaerts citeren we *El maestro del campo* (1839) en van Jean-Baptiste Coomans *Baudouin bras de fer*, twee romans die zich afspelen te Gent (1854); dezelfde Coomans schreef ook nog *Richilde, Episodes de l’histoire de Flandre au onzième siècle* (1836). Ook de Waalse auteurs inspireren zich aan dezelfde Vlaamse bron: Maurice-Augustin Maurage schreef een roman over Jacob van Artevelde, *Le Ruwart, Chronique flamande du XIIIe siècle* (1857), wat Henri Conscience hem overigens reeds had voorgedaan in zijn *Jacob van Vlaanderen* (1847). En om even te verwijzen naar de Vlaamse romanciers van toen: wie herinnert zich niet *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) van dezelfde Conscience? Waren de Fransschrijvende Vlaamse romanciers dan flaminganten avant la lettre? Integendeel, net als hun Waalse en hun Nederlandschrijvende collega’s waren ze overtuigde Belgische patriotten. Hun gemeenschappelijk opzet was de jonge staat te legitimeren door hem aloude adelsbrieven te bezorgen, en die brieven waren Vlaams. De reden van deze al-Vlaamse inslag ligt voor de hand: hoe kon de jonge Franstalige staat zich profileren tegenover de grote buur, Frankrijk, tenzij door zijn Vlaams verleden en zijn Vlaamse culturele identiteit dik in de verf te zetten?

Dit inzicht helpt ons ook de betekenis van bepaalde uitspraken van onze Nederlandschrijvende auteurs beter te begrijpen. Zo wordt de slotzin van *De Leeuw van Vlaanderen* vaak nog begrepen als een oproep tot de Vlamingen om zich tegen het Franstalige België te keren: “*Gij Vlaming die dit boek gelezen hebt, overweeg bij de roemrijke daden welke het bevat, wat Vlaanderen eertijds was, – wat het nu is, – en nog meer wat het worden zal, indien gij de heilige voorbeelden uwer vaderen vergeet!*”

Men moet wel beseffen dat de ‘Vlaming’ uit deze zin vooreerst niet de opposant kan zijn van de Waal, om de goede reden dat Wallonië – als het geheel van de Franssprekende Belgen beneden de taalgrens – nog niet bestond. Evenmin trad Conscience in het strijdperk tegen zijn Fransschrijvende Vlaamse collega’s. Wij hebben te vaak de neiging de Vlaamse literatuur uit de vorige eeuw te lezen vanuit de moderne situatie, die van een zich federaliserend België waar Vlaanderen en Wallonië twee min of meer autonome en soms rivaliserende entiteiten zijn. De Vlaming die Conscience op het oog had was in feite de Belg die, de “heilige” voorbeelden van zijn vaderen indachtig, weerstand moest bieden aan het zedeloze Frankrijk: de “goede Vlaming” van Conscience was de ideale Belg, Germaans,

vroom en katholiek. De “vijand” bevond zich dus niet in het binnenland maar in het buitenland.

Dertig jaar later nog leefde dezelfde opvatting bij Charles De Coster, auteur van de beroemde *Légende d’Ulenspiegel* (1867). Ook bij hem ging het verhaal over de felle weerstand die de Vlaming Tijl en de zijnen boden tegen een vreemde heerser, de Spanjaard Filips II. Inderdaad, Tijl was geboren te Damme, evenals Lamme Goedzak, Nele en Kathelijne, Soetkin en Claes. Maar daarom was hij nog geen Vlaming in de eng-geografische zin van het gefederaliseerde België. Tijl mobiliseerde bijvoorbeeld even goed de Waalse gewesten langs de Maas als de Vlaamse en Zeeuwse langs de Schelde. Op het eind van het boek, na de bevrijding van de noordelijke provincies, kreeg Tijl tijdens zijn tweede bezoek aan de sabbath der geesten een nieuwe taak mee:

*“Quand le septentrion
Baisera le couchant
Ce sera fin de ruines:
Cherche la ceinture.”*

Tijl begreep uiteraard deze geheimtaal niet, tot de geesten hem tekst en uitleg verschaften:

*“Septentrion, c’est Néerlande,
Belgique, c’est le couchant;
Ceinture, c’est l’alliance;
Ceinture, c’est l’amitié.”*

De ultieme oproep van De Coster was er een van een vriendschapsverdrag tussen België en Nederland. Ook bij De Coster was de Vlaming Tijl dus een pars pro toto, niet alleen voor de Belg van de zestiende eeuw maar evenzeer voor de Belg van 1867. De Coster wist dat België de steun van Nederland nodig had om zijn politieke zelfstandigheid te vrijwaren tegen het opdringerige *Second Empire* (1852-1870) van Napoleon III, waarvan de annexionistische neigingen wel bekend waren.

Onze conclusie kan dus zijn: de Fransschrijvende Vlamingen – en meestal ook de Fransschrijvende Belgen tout court, zoals Maurice-Augustin Maurage, Adolphe Siret, Charles-Auguste Moreau, Hermann Pergameni – grepen terug naar dezelfde twee topoi uit het verleden als hun Nederlandsschrijvende collega’s, Conscience en zijn epigonen. Deze topoi waren: ten eerste, de geschiedenis van de grote Vlaamse steden uit de Middeleeuwen en ten tweede, de opstand van de

Zeventien Provinciën tegen de Spaanse suzerain in de zestiende eeuw. De keuze van deze thema's bracht uiteraard eenzelfde Vlaamse omgeving mee. Het oude graafschap Vlaanderen en in mindere mate het hertogdom Brabant kregen zo de betekenis van een metonymische voorafbeelding van het toekomstige België: het moedige, naar zelfstandigheid strevende Vlaanderen van weleer als deel voor het geheel van het moedige en pas zelfstandig geworden België. Of: het middeleeuwse Vlaanderen als de wieg van het huidige België.

Als we nu even de historiografische werken uit die tijd onder de loupe nemen, zien we dat de teneur dezelfde blijft. Al deze werken willen bewijzen dat het jonge België van 1830 zijn adelbrieven vindt in het verre Vlaamse verleden. De Fransschrijvende Bruggeling Jules Van Praet bijvoorbeeld, die later secretaris van Leopold I en minister zou worden, publiceert reeds in 1828 een *Histoire de la Flandre*. In 1829 brengt hij een proefschrift getiteld: *De l'origine des communes flamandes*, een werk waarvan het opzet in grote mate analoog is aan dat van zijn Vlaamse tegenhanger, kanunnik J.B. David (*Vaderlandsche Historie*, 1842). Let wel: bij geen van beiden is er sprake van een aversie tegenover de Franse cultuur, integendeel. Zij wilden aantonen dat het jonge België, alhoewel Franssprekend in zijn leidende organen, een eigen identiteit had die zijn onafhankelijkheid van Frankrijk verantwoordde. En die identiteit lag in zijn Vlaams verleden.

Dat het Vlaamse element permanent aanwezig was in de toenmalige literatuur, heeft zowel een politieke als ideologische reden. Enerzijds werd het Vlaamse verleden, met zijn eeuwenlange revoltes tegen de vreemde meesters, geëerd als de hechte basis van de pas verworven onafhankelijkheid van België: België had pas dan politiek verworven wat het al eeuwen lang verdiend had. Anderzijds zorgden de aloude zeden en het katholieke geloof van het Vlaamse volk ervoor dat de Belgische staat zich kon profileren zowel tegenover het republikeinse en pervers geachte Frankrijk als tegenover het protestantse en calvinistische Nederland. Een extreem voorbeeld van deze ideologische legitimering vinden we bij Kervyn de Lettenhove (Brugge, 1817-1891), auteur van een *Histoire de Flandre* (1847-1850). In zijn voorwoord schrijft hij dat de grootheid van Vlaanderen te danken is “*au caractère religieux, loyal et probe des populations*” en dat zijn verval te wijten is aan “*la corruption des mœurs et l'anarchie dans les institutions*”. Deze corruptie en anarchie waren natuurlijk de naweën van de Franse Revolutie. Getuige daarvan is de slotzin van het vijfde en laatste volume: “*ce qui /.../ caractérisait surtout les populations flamandes, c'était le soin jaloux avec lequel elles conservaient leur langue et leurs mœurs /.../ jusqu'au jour où, l'indépendance nationale étant proclamée, elles seraient appelées à en former la base la plus solide et la plus puissante*”.

Pikant detail: de *Académie Française* dacht er ernstig over na dit werk te bekronen, maar zag er tenslotte vanaf wegens zijn anti-Franse gedrevenheid. Welnu, het

Franstalige officiële België van toen bekroonde dit werk met zijn eerste Staatsprijs voor Nationale Geschiedenis (1851), precies om reden van zijn cultuur-flamingantische inslag.

In deze politieke en ideologische context namen de Fransschrijvende Vlamingen uiteraard een geprivilegieerde plaats in. Zij incarnerden als het ware het ideale profiel van de jonge staat. Als Vlaming belichaamden zij de ideologische ruimte waarbinnen een ‘Belgische’ culturele traditie kon tot stand komen: een ‘ideologische ruimte’ omdat het niet in de eerste plaats ging om de raszuiverheid van die Vlamingen noch om een geografisch exact omschreven Vlaanderen. Het ging om mythische Vlamingen in een mythisch Vlaanderen, die men bepaalde morele en religieuze waarden toeschreef die de jonge staat konden legitimeren en profileren.

Vanaf de jaren 1880, en meer nog vanaf 1900, evolueerde alles nogal anders. De annexionistische bedreiging van Vlaanderen was weggefallen door de Franse nederlaag tegen Duitsland in 1870-1871. Het autoritaire keizerrijk was vervangen door een republiek met algemeen stemrecht en Frankrijk boezemde België dus geen schrik meer in. De ideologische en mythische Vlaamse ruimte nam stilaan concrete geografische en politieke dimensies aan: er kwamen taalwetten op de justitie, op het onderwijs, op het leger. Vanaf het ogenblik dat het taalelement begon te spelen, kregen Vlaanderen en Wallonië stilaan een eigen gezicht en werd de autonomiseringstendens van de twee culturen en literaturen ingezet.

Onze vraag is nu: welke rol speelden de Fransschrijvende Vlamingen in die periode van 1880 tot de Eerste Wereldoorlog, cultureel gedomineerd eerst door het naturalisme en later door het symbolisme? Een dubbele rol: enerzijds leverden zij een specifieke bijdrage tot de Franse symbolistische literatuur dank zij hun Vlaams/Germaanse aard; anderzijds verplichtten zij hun Nederlandsschrijvende collega’s zich te buigen over hun Vlaamse identiteit: als men “Vlaamse” werken kon schrijven in het Frans, was de taal dan wel gans het volk?⁷ Of lag de identiteit van een volk soms veeleer in een sfeer, bepaald door het stadsbeeld, het landschap en de *way of life*, wat de stelling van Karel Van de Woestijne zou zijn.

7. Cf. de uitspraak van Prudens Van Duyse, in: *Aan België, meizang, 1834*, verzen 15 en 16: “*De stijl is gansch de mensch, Buffon het zijn uw woorden: De taal is gansch het Volk!*” Dit gedicht vonden we alleen “*met eenige veranderingen door den dichter er aan toegebracht*” in de *Nagelaten Gedichten*, in ‘t licht gegeven door Florimond Van Duyse, onder toezicht van Jan Van Beers en Emanuel Hiel, Roeselare, 1882, p. 201-204.

Zoals we reeds aanstipten, wijzigde de Belgische politieke context zich grondig: de eerste taalwetten functioneerden als het schuchtere begin van een tweedeling binnenin “la Belgique une et indivisible”.⁸ Vlaanderen en Wallonië waren hun lange weg naar een aparte politieke entiteit ingeslagen. Omstreeks dezelfde tijd ziet men in het Belgische culturele landschap de aanzet van een nakende differentiatie in twee culturele en literaire territoria. Tot rond 1900 domineerde de Frans-talige literatuur nog heel België, Vlaanderen inclusief. Zij die konden lezen, lazen Franse teksten in het Frans, zij die konden schrijven, schreven in het Frans. Karel Van de Woestijne maakte ooit de opmerking dat, tot het eind van de negentiende eeuw, de Vlaamse literatuur uit de lagere school kwam, de Franse uit de middelbare. En deze opmerking gold zowel voor de Vlaamse auteurs als voor de Vlaamse lezers. Inderdaad, tot rond de eeuwwisseling kan men, voor de Vlaamse letteren, alleen maar een paar onbeduidende epigonen van Conscience citeren, meestal Vlaamse onderwijzers. De eerste zwaluw die een nieuwe lente van de Nederlandse letterkunde aankondigde was August Vermeylens' tijdschrift *Van Nu en Straks* (1893-1894). Met dit tijdschrift nam de culturele polarisatie op taalbasis in België een aanvang. Alle ‘Vlaamse’ initiatieven uit de negentiende eeuw waarop de Vlaamse Beweging van vandaag zo prat gaat, hadden hun tegenhanger in het Frans: de verheerlijking van Vlaanderen gebeurde zowel in het Frans als in het Nederlands, de studie van de oud-Nederlandse letteren resulteerde zowel in Franse als in Nederlandse traktaten. Bovendien waren de gehanteerde literaire modellen en de openlijk erkende doelstellingen zonet identiek dan toch minstens zeer analoog in beide landstalen. Met *Van Nu en Straks* kwam daar verandering in. Maar die ene zwaluw kondigde wel de lente aan, hij was ze nog niet!

Concreet betekent dit dat de periode van 1880 tot 1900, voor wat de Vlaamse letteren betreft, weinig nieuws te bieden had (behalve dan de eerste jaargang van *Van Nu en Straks*).⁹ 1880 wordt hier voornamelijk gehanteerd vanuit de geschiedschrijving van de Franse literatuur bij ons. Het luidt het *réveil* in dat met *La Jeune Belgique* op gang kwam.¹⁰ Tijdens deze twee decennia werd onze literatuur, zowel

8. Reeds in 1840 kwam er een eerste Vlaamse petitie om de rechten van het Nederlands in eere te herstellen. Daarop werd een Grievencommissie opgericht die een stille dood stierf. In 1873 liet A.F. Coremans de eerste taalwet stemmen, op de strafrechtpleging. In 1891 kwam de eerste taalwet op het onderwijs. In 1933-36 werd een laatste trein taalwetten goedgekeurd: op de administratie, de rechtsspraak, het leger, het onderwijs.

9. We gaan hier niet in op de rol van Guido Gezelle. De evolutie van de Nederlandse standaardtaal enerzijds en het eng-provincialisme van zijn epigonen hebben meegebracht dat zijn spoor is doodgelopen.

10. *La Jeune Belgique*, gesticht door Max Waller in 1881.

in het Frans als in het Nederlands, nog steeds gevoed door gemeenschappelijke bronnen: de Franse symbolistische esthetiek en de Duitse idealistische filosofie. Onze auteurs, ongeacht de taal die ze hanteerden, interpreteerden die inspiratie op een analoge manier: bv. meer maatschappijgericht dan in Frankrijk.

Pas na 1900 begonnen de wegen van onze beide literaturen meer en meer uiteen te lopen. Het symbolisme van onze Fransschrijvende auteurs evolueerde naar een optimistisch vitalisme dat in 1914 een vreselijke kater zou oplopen: we denken enerzijds aan het triomfantelijke humanisme van *La Multiple Splendeur* (1906) en anderzijds aan de bittere ontgoocheling van *Les Ailes rouges de la guerre* (1916), beide bundels van Emile Verhaeren. De Vlaamse letteren van hun kant aarzelden tussen internationalisme en regionalisme: denk maar aan Cyriel Buysse, Stijn Streuvels, Karel Van de Woestijne. Maar het is hier niet de plaats om dit alles te staven. Keren we terug naar de centrale vraag: welke rol hebben de Fransschrijvende Vlamingen in deze context gespeeld?

Het is hun onmiskenbare verdienste dat ze de deuren en vensters van het maffe culturele België hebben open gegooid. We denken hier bv. aan de Brusselse tijdschriften *La Jeune Belgique* (°1881) en *L'art moderne* (°1881), waaraan ondermeer Vlamingen als Emile Verhaeren, Georges Eekhoud, M. Demolder, E. Van Lerberghe, Grégoire Le Roy en Albert Giraud hebben meegewerkt. Nu is het niet toevallig dat August Vermeylen de lay-out van *La Jeune Belgique* eerst aan zijn tijdschrift *Van Nu en Straks*, ook al gevestigd in Brussel, wilde geven. Uiteindelijk koos hij voor een replek van *L'art moderne* (en niet bijvoorbeeld voor een replek van *De Nieuwe Gids* uit Nederland). Het is al evenmin toevallig dat de titel van het Vlaamse tijdschrift verwijst naar een revue uit Frankrijk, *La littérature de tout à l'heure* van Charles Morice (1889), net zoals de titel van *La Jeune Belgique* verwijst naar het Franse tijdschrift *La Jeune France*. De modellen van zowel de Franstalige als de Nederlandstalige literatuur bij ons waren dus duidelijk nog van dezelfde Parijse signatuur, en dat op het ogenblik dat hun wegen begonnen uiteen te lopen.

Verder zijn de Franstalige Vlaamse auteurs in deze periode ook vaak de gangmakers geweest voor hun Nederlandsschrijvende collega's. Vermeylen heeft dit publiek erkend in 1901: "*De stichters van Van Nu en Straks stonden het dichtst bij de Frans-Belgische schrijvers (geen Walen, zoals Netscher meent, maar bijna allen verfranschte Vlamingen); zij zijn opgegroeid in dat kunstleven, dat van Brussel uit ons Beitië bevrucht heeft, en waarin de grootste rol toekomt aan La Jeune Belgique, Les XX, en de volksconcerten van Dupont*".

De jongeren vonden elkaar over de grenzen van hun persoonlijke cultuurtaal heen, ongetwijfeld dank zij een gezamenlijke voertaal: A. Vermeylen was bevriend

met de Franstaligen E. Van Lerberghe, M. Demolder, E. Verhaeren, M. Maeterlinck; Cyriel Buysse kende M. Maeterlinck en G. Le Roy; Karel Van de Woestijne, in het begin van de twintigste eeuw, had contacten met E. Verhaeren, M. Maeterlinck, E. Van Lerberghe en G. Le Roy, allemaal Gentenaren.

Die wondere en wellicht eenmalige symbiose beperkte zich bovendien niet tot de wereld van de literatuur. Onze literairen ontmoetten elkaar bij voorkeur in de ateliers van hun kunstbroeders, de schilders en de beeldhouwers: bij Henry Van de Velde, Xavier Mellery, George Minne, Théo Van Rysselberghe, James Ensor. Ze bezochten dezelfde exposities georganiseerd door de Brusselse kunstverenigingen als *L'Essor* en *Les Vingts*. M. Maeterlinck en E. Verhaeren lieten hun werken illustreren door George Minne, Franz Hellens deed een beroep op Jules De Bruycker enz. Voor de kunstenaars van toen was taal geen barrière.

Waarop steunde deze verstandhouding? De jonge auteurs en artiesten, ongeacht hun voertaal of cultuurtaal, waren er zich van bewust eenzelfde strijd te voeren, nu niet meer de strijd voor de legitimering van het jonge België, maar de strijd voor de autonomie van hun kunst. Hun vijanden waren dezelfde: het provincialisme, het moralisme en het blinde patriotisme. Ook hun beider doelstellingen waren identiek: openheid voor de culturen uit het buitenland, voor de nieuwe esthetische opvattingen uit Frankrijk en de filosofische uit Duitsland. Werken van Nederlandsschrijvende Vlamingen als August Vermeylen, André de Ridder en Karel Van de Woestijne waren doordrenkt van de Franse literatuur, van de meest klassieke tot de meest recente – Emile Zola en Guy de Maupassant, maar ook Charles Baudelaire, Stéphane Mallarmé, Jules Laforgue en Villiers de l'Isle-Adam –; A. Vermeylen ging studeren in Berlijn, en K. Van de Woestijne was een wild enthousiast aanhanger van Richard Wagner. Zij verschilden dus nauwelijks van hun Fransschrijvende collega's die dezelfde Franse modellen erkenden, dezelfde idealistische Duitse filosofen lazen – Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm von Schelling, Arthur Schopenhauer – en al evenzeer dweepten met Wagner. Maar het moet gezegd: de Fransschrijvende Vlamingen hadden in al deze opzichten ongeveer tien jaar voorsprong op hun Nederlandsschrijvende collega's: zij waren dus letterlijk de dessem in het Vlaamse culturele leven van toen.

Daarenboven wierpen zij ook ongewild de vraag op naar de identiteit van de Vlaamse en de Franse literatuur en cultuur in België. Sindsdien duikt diezelfde vraag steeds opnieuw op. Hun werken, in het Frans geschreven, waren zo door en door Vlaams dat men het probleem niet meer kon ontwijken. Aangezien de taal wel de belangrijkste maar blijkbaar niet de enige en noodzakelijke drager is van het volkskarakter, waarin bestaat dan wel dit Vlaamse karakter? Het kon niemand ontgaan dat het Franstalig symbolisme in België bijna volledig werd gedragen

door Vlamingen – op Albert Mockel na, die vooral een theoreticus was –.¹¹ Zij bevonden zich opnieuw in een buitengewoon gunstige positie: het Franse symbolisme was immers grotendeels gebaseerd op het Duitse idealisme en op zijn mystieke achtergrond. Als Vlaming, als Germaan, voelden onze Vlaamse auteurs zich perfect thuis in die wereld van droom en mythe. Geen wonder dan ook dat onze Fransschrijvende symbolisten enkele werken schreven die een heel apart geluid lieten horen en tot de beste behoren van wat het Franse symbolisme heeft voortgebracht: de trilogie *Les Soirs*, *Les Débâcles*, *Les Flambeaux noirs* van Verhaeren¹², *La Chanson d’Eve* (1890) van Van Lerberghe, *Serres chaudes* (1889) en *Pelléas et Mélisande* (1892) van M. Maeterlinck. Zij konden dit omdat zij, beter dan de Parijse symbolisten, directe en spontane voeling hadden met het kapitale element van het Duitse idealisme. Zij hadden als het ware van huis uit het besef mee dat de onmetelijke en onbewuste kracht van de “Rhythmus”, de Levenswil, het basisprincipe is van de wereld.¹³ Het is in hun spoor dat August Vermeylen en Alfred Hegenscheidt later belangrijke artikels zouden schrijven over de “Rhythmus”, concept dat zij bovendien creatief gestalte gaven in werken als *De wandelende Jood* (1906) en *Starkadd* (1898).

Het Vlaamse cachet was zo overduidelijk bij onze Fransschrijvende symbolisten dat hun Nederlandstalige collega’s er een beetje verlegen door werden: wie zijn nu de ware Vlamingen? Welke is nu de ware Vlaamse literatuur? Karel Van de Woestijne heeft zich meerdere keren over het probleem gebogen.¹⁴ Zijn stelling was dat het gebruik van het Frans niets afdeed aan het fundamentele Vlaamse karakter van hun werk. Dit karakter werd volgens hem bepaald, niet door raskenmerken, zoals Taine beweerde, maar door een specifieke mentaliteit, gevoed door eigen pedagogische modellen – volks en gelovig – en door de architectuur van de oude Vlaamse steden en dorpen waar deze auteurs geboren en getogen waren.¹⁵

11. Albert Mockel (1866-1945) had originele ideeën over de esthetica van het symbolisme. Men vindt ze in zijn tijdschrift *La Wallonie* en in meerdere essays.

12. *Les soirs* (1888), *Les débâcles* (1888) en *Les flambeaux noirs* (1891), vormen samen de zogenaamde *trilogie noire*.

13. Zie *De roem van Emile Verhaeren*. “Die Rhythmus, bij Verhaeren oppermachtig, dermate dat zijn vrij vers, natuurlijk uit hem gegroeid, als zijne normale uiting aandoet – die Rhythmus is door en door Vlaamsch, beklemtoond op zijn Vlaamsch, welke klemtoon niet zelden door alliteratie en assonantie wordt aangedikt.”, in: *Verzameld werk [...]*, p. 43.

14. Een interessante tekst in dit verband is ook de *Verantwoording* die Streuvels schreef voor zijn vertaling van Charles De Costers’ *Légendes flamandes* (1857): *Charles De Coster’s Vlaamseche Vertelsels*, Uit het Fransch in het Vlaamsch overgezet door Stijn Streuvels, Amsterdam, 1917.

15. Dit blijkt ondermeer uit de vele artikels in de *Verzamelde Werken van K. Van de Woestijne*, delen 6 en 8 over Gentse kunstenaars als Emile Verhaeren, Charles Van Lerberghe, Franz Hellens, enz.

Met andere woorden, Franstalige Vlamingen als Verhaeren, Maeterlinck en Van Lerberghe waren al even Vlaams als de Vlaamse Gentenaar Van de Woestijne, precies omdat hun diepste persoonlijkheid werd bepaald door dezelfde sfeer die zweefde over de Leie- en de Scheldevlakten, waar torens en belforten oprezen, waar een volk woonde dat even achterdochtig als hartstochtelijk was. In een artikel uit 1906 legde Van de Woestijne uit waarom hij Verhaeren als Vlaming beschouwde: niet omwille van diens ouders en voorouders, maar omdat hij iemand was “die, in't Europa van dezen tijd, geestelijk gevormd is geworden zoals wij, Vlamingen /.../ in ruimere of engere mate geestelijk werden gevormd”. Verhaeren is “een Vlaming gelijk we het allen zijn haast”¹⁶ of een Vlaming die Vlaanderen veeleer nuchter beschouwde en intellectueel ontleedde dan het affectief doorvoelde. Deze intellectuele liefde voor Vlaanderen verklaarde “het mysterieuze in Maeterlinck, het verwoed-gepassioneerde van G. Eekhoud, het gul-groteske dat Van Lerberghe ons bood in Pan”.¹⁷ Opvallend is nu dat deze excessieve liefdebetuigingen aan Vlaanderen vooral voorkomen in de niet-symbolistische werken, zoals bv. in de naturalistische romans *Un mâle* (1881) van Camille Lemonnier en *La nouvelle Carthage* (1888) van G. Eekhoud, of in de rauw-naturalistische verzen van *Les Flamandes* (1883) van Verhaeren. Hun Vlaamslievendheid klinkt er geforceerd, alsof ze iets te bewijzen hadden. Maar wanneer ze de symbolistische toer opgingen, konden ze zich zonder meer laten drijven op hun natuurlijke ‘Vlaamse’ aanleg dat dan resulteerde in hun beste, want hun meest universele werk. “Hun Vlaamsch-zijn diende de wereld; het was geen voorwerp meer, maar eene stuwkracht”, besloot Van De Woestijne.¹⁸

In de jaren 1880 tot 1914 hebben de Fransschrijvende Vlamingen zo aan hun Nederlandsschrijvende collega's de weg getoond die hen moest leiden uit het verstikkende regionalisme naar een meer algemeen-menselijk niveau. Tijdens het Interbellum zien we dan ook dat sommigen, zoals Van de Woestijne en Van Ostaeyen, deze weg zijn opgegaan. Anderen zijn echter blijven steken in een eng-regionalisme, vanuit een zeer onvolkomen want particularistische lectuur van voorbeelden als Gezelle en Streuvels.

De rol van de Fransschrijvende Vlamingen in de jaren 1920 tot 1940 verminderde geleidelijk: de Vlaamse letteren gingen meer en meer een eigen leven leiden en de

16. Zie *Emile Verhaeren*, in: *Verzamelde Werken van K. Van de Woestijne*, deel 8, p.157-158 en 162 (1906).

17. Zie *Emile Verhaeren*, in: *Verzamelde Werken [...]*, deel 8, p. 159-160.

18. *Belgisch Symbolisme*, in: *Verzamelde Werken [...]*, deel 6, p.105.

symbiose tussen Franstalige en Nederlandstalige auteurs nam vlug af. De Vlaamse schrijvers zochten hun modellen steeds meer in Noord-Nederland. De taalgrens in België werd dus wat ze in eeuwen niet geweest was: een culturele grens. Toch zouden er nog lange tijd talentvolle Fransschrijvende Vlamingen zijn, zoals bijvoorbeeld Marie Gevers, Michel de Ghelderode, Fernand Crommelinck en Franz Hellens. De rol die zij in de Vlaamse letteren hebben gespeeld werd nog onvoldoende bestudeerd, maar men kan toch al stellen dat zij model hebben gestaan voor een vruchtbare openheid naar het culturele Europa. Terwijl onze letteren door hoogtepunten van regionale kunst zoals *Pallieter* (1916, F. Timmermans) en *De Witte* (1920, E. Claes) internationale bekendheid verworven, schreven onze auteurs toch ook nog veel anekdotische verhalen (F. Timmermans: *De harp van Sint Franciscus, De pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerd*) en inspireerden ze een aantal navolgers tot soms sappige, maar meestal in de diepte nogal beperkte literatuur: we denken aan Maurits Sabbe, de zanger van het oude Brugge, aan Lode Baekelmans, gespecialiseerd in het Antwerpse volksleven, aan René de Clercq, Omer Karel De Laey, Virginie Loveling, enz. Daar tegenover staat dan toch de rol van een tijdschrift als *Le Disque vert* (1922-1929) van Franz Hellens of als de *Groupe du lundi* (1937) waarvan Fransschrijvende Vlamingen als Hellens, Ghelderode, Gevers en Verboom deel uitmaakten. Zou het cosmopolitisch oeuvre van Paul Van Ostaeyen mogelijk geweest zijn zonder de wereldwijde inbreng van Verhaeren, Claudel, Whitman, Tagore en de Duitse expressionisten? De openheid die de Fransschrijvende Vlamingen aan de dag legden tegenover buitenlandse stromingen kan dus allicht voor een gezond tegengewicht gezorgd hebben tegen een al te exclusieve praktijk van het regionalistische genre.

Rechtstreekse invloed op de Vlaamse letteren hadden ze echter minder en minder. Wel kan men voor menig Vlaams auteur nog Franse bronnen en modellen aangeven: Verhaeren en Claudel voor Van Ostaeyen, Jammes en Péguy voor Jan van Nijlen, Maupassant en Zola voor Streuvels. Maar deze Franse modellen worden zelden nog gezocht bij Franstalige landgenoten, maar veeleer direct in Frankrijk. Bovendien krijgen de Franse modellen een stevige concurrentie van Hollandse, Duitse, Scandinavische en Russische voorbeelden.

Na 1945 is er nauwelijks nog sprake van interactie tussen de Franstalige en Nederlandstalige Vlaamse schrijvers: Marie Gevers, Suzanne Lilar, Françoise Mallet-Joris, Jacques Brel, Liliane Wouters, Paul Willems, Guy Vaes en anderen schrijven ongetwijfeld nog waardevolle werken waarin bepaalde Vlaamse elementen blijven nazinderen: de Antwerpse Kempen bij Marie Gevers, de polders bij Paul Willems, "le plat pays" bij Jacques Brel, de oud-Nederlandse lyriek bij Wouters, het oude Gent bij Suzanne Lilar. Maar men kan niet beweren dat ze nog desem zijn in het

culturele brood van Vlaanderen. Een voorbeeld: Pierre Mertens steekt zijn bewondering voor het werk van Hugo Claus niet onder stoelen of banken, en ook Claus waardeert het oeuvre van Mertens. Maar invloed van Mertens op Claus of omgekeerd is zeker niet te bespeuren. Binnen het kader van de Vlaamse letteren van vandaag fungeren de Franstalige Vlaamse auteurs dus als een archaïsme, als een herinnering aan een voorbije toestand. Maar wie houdt niet van die enkele sappige ouderwetse uitdrukkingen waarin een stukje verleden levend blijft in onze taal? De Fransschrijvende Vlamingen van vandaag zijn de krenten in het Vlaamse koekebrood: zij verruimen nog wel het smaakpalet van wat bij ons literair gebakken wordt, maar zij zijn niet meer de onmisbare gist. Hooguit spelen enkelen nog, op een voortreffelijke manier, de rol van bruggenbouwers: Liliane Wouters bezorgde een bloemlezing van oud-Nederlandse poëzie in Franse vertaling¹⁹; Jacques De Decker informeert het Franstalige publiek geregeld over wat in Vlaanderen literair gebeurt, en omgekeerd. Maar het gaat voortaan om informatie, niet meer om inspiratie.

Besluit

1. Wie de Fransschrijvende Vlamingen uit de vorige eeuw wil onderzoeken, moet uitkijken voor een anachronistische benadering. Methodologisch zou het immers fout zijn de Vlaamse en de Franstalige literatuur uit de vorige eeuw tegenover mekaar te stellen vanuit het actuele federale of minstens gecommunautariseerde België. Wij moeten beseffen dat tot ongeveer 1900 er een vrij homogeen “Belgisch” cultureel territorium bestond dat, terzelfdertijd en paradoxaal, enerzijds geörienteerd was op het culturele Parijs én anderzijds zich afzette tegen een identificatie met het sociaal-politieke Parijs. Het ging hier om een verwoede poging om de jonge Belgische staat te legitimeren vanuit een groots verleden en te profileren als een unieke smeltkroes van Germaanse en Latijnse kenmerken. Met enige overdrijving kunnen we stellen dat Vlaanderen in de negentiende eeuw cultureel overleefd heeft in het Frans en dank zij het Frans. Maar evenzeer kunnen we aannemen dat, zonder de inbreng van de Fransschrijvende Vlamingen, de Franse literatuur bij ons ongeveer onbestaande geweest zou zijn.

2. Vanaf 1900 lopen de politieke en culturele wegen stilaan uiteen en neemt de autonomisering op taalbasis toe. België valt geleidelijk uiteen in twee culturele en-

19. L. Wouters, R. Bodart e.a., *Les belles heures de Flandre. Anthologie de la poésie flamande du XIIIe au XVIe siècles*, Paris, 1961; L. Wouters (ed.), *Bréviaire des Pays-Bas. Anthologie de la littérature néerlandaise du XIIIe au XVIe siècle*, Paris, 1973; L. Wouters, E. Rombauts e.a., *Reynart le Goupill Roman de Renart*, Brussel, 1974.

titeiten, een Vlaamse en een Franse. Het tijdschrift *Van Nu en Straks* is daarbij de grote gangmaker geweest. Tot de Tweede Wereldoorlog kan men nog spreken van een zeker parallelisme in de literaire ontwikkeling van beide territoria, niet omdat de Vlaamse auteurs hun Fransschrijvende collega's zouden imiteren, maar omdat beide groepen deel hebben aan een Europese ontwikkeling. Dat de openheid op deze Europese ontwikkelingen vooral het werk is geweest van de Fransschrijvende Vlamingen, zal ook uit dit betoog gebleken zijn.

3. Sinds 1945 leven de twee culturele entiteiten naast elkaar, zonder dat er van wederzijdse beïnvloeding veel te bespeuren valt. Tot vandaag bestaat het fenomeen van de Fransschrijvende Vlamingen, als een late verwijzing naar de vroegere osmose tussen Vlaamse volksaard en Latijnse cultuur. Het heeft echter alle invloed op de gang van de Vlaamse letteren verloren.

De Fransschrijvende Vlamingen zijn ongeveer een eeuw lang de desem geweest in het Vlaamse culturele leven. Hun rol is nu uitgespeeld, maar dit kan geen reden zijn om hun verdiensten niet te erkennen. Liever dan ze zomaar te laten inpalmen door de Franse letteren, zonder oog te hebben voor hun Vlaamse specificiteit, liever dan ze koudweg uit te sluiten uit de geschiedenis van de Franse letteren in België, liever dan ze, vanuit onbegrip voor de historische evolutie, te brandmerken als 'slechte Vlamingen' en 'franskiljons', kunnen we de Fransschrijvende Vlamingen erkennen als dragers van het gemeenschappelijke patrimonium van zowel de Vlamingen als de Franstaligen in dit land.

PROF. DR. VIC NACHTERGAELE
P/A K.U. LEUVEN CAMPUS KORTRIJK, E. SABBELAAN 53, B-8500 KORTRIJK